

MĘŻNY (563) *ai*

comp i sup -mężniejszy (37+22), męższy (1) *KochMon*; -ejszy (3), -(e)jszy (56). *sup* nã- (20), nãj- (2); nã- : nãj- *PaprPan* (6 : 2); ~ nã- (15), na- (2), n(a)- (3); na- *PudłFr*; nã- : na- *Mącz* (2 : 1).

sg m N mężny, mężniejszy, nãmężniejszy (136). $\diamond$ *G* mężného, mężniejszego, nãmężniejszego (29); -ého (7), -(e)go (22). $\diamond$ *D* mężnému, nãmężniejszemu (9); -ému (2), -(e)mu (7). $\diamond$ *A* mężného, mężniejszego, nãmężniejszego (33), mężny (9); -ého (3), -(e)go (30). $\diamond$ *I* mężnym, mężniejszym, nãmężniejszym (29). $\diamond$ *L* mężnym (2). $\diamond$ *V* mężny, nãmężniejszy (5). $\diamond$ *f N* mężnã, mężniejszã (19), mężn(a) (2). $\diamond$ *G* mężnej (6); -ej (2), -(e)j (4). $\diamond$ *D* mężn(e)j (1). $\diamond$ *A* mężnã (9). $\diamond$ *I* mężnã (8). $\diamond$ *A a. I* mężnã (1). $\diamond$ *L* mężnej (2); -ej (1), -(e)j (1). $\diamond$ *V* mężnã (1). $\diamond$ *n N* mężné, mężniejszé (12); -é (3), -(e) (9). $\diamond$ *G* mężn(e)go (7). $\diamond$ *D* mężn(e)mu (2). $\diamond$ *A* mężné, mężniejszé (12); -é (1), -(e) (11). $\diamond$ *I* mężnym (13), mężn(e)m (1); -ym : -(e)m *SkarŻyw* (2 : 1). $\diamond$ *L* mężnym (4). $\diamond$ *V* mężn(e) (2). $\diamond$ *pl N m pers* mężni, mężniejszy, nãmężniejszy (66). *subst* mężne (6). *m an (cum sb lwowie)* mężni (1). $\diamond$ *G* mężnych, mężniejszych, nãmężniejszych (46). $\diamond$ *D* mężnym, mężniejszym (8). $\diamond$ *A m pers* mężné, mężniejszé (41), mężnych (1) *StryjKron*; -é (4), -(e) (37). *subst* mężné (10); -é (2), -(e) (8). $\diamond$ *I m* mężnémi, mężniejszemi (11), mężnymi (10); -émi *PaprPan* (2), *GórnRozm*, *GrochKal*, *SarnStat* *PowodPr* (2); -ymi *OrzQuin*, *StryjWjaz*, *WujNT*, *VotSzl*, *CzahTr* (3); -émi : -ymi *BibRadz* (1 : 1), *BielSpr* (1 : 1), *ModrzBaz* (2 : 1); ~ -émi (1), -(e)mi (10). *f* mężnymi (1). $\diamond$ *L* mężnych (6). $\diamond$ *V m pers* mężni, mężniejszy (2).

Składnia comp: mężniejszy niż(li), aniż kto, co itp. (11), mężniejszy nad kogo (2) *BielKom*, *HistRzym*, mężniejszy po kim (1) *KochSz*, mężniejszy komu (1); niż(li) kto : komu *PaprPan* (6 : 1). $\diamond$ *Składnia sup*: nãmężniejszy nad co (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

Przymiotnik od „mąż”:

1. *Od znac.* ‘mężczyzna’ (4) :

a. *Określający wiek mężczyzny; o dojrzałości* (2) : [drew w stosie sążoń wdłuż 2 1/2, a na zwyż tak jako chłop mężny wyciągnawszy rękę nad szyję *InwMieszcz 1583 nr 249.*]

Wyrażenie: »mężne lato« (1): O Hektorze [...] / Coś Phrigóm zginął w twoim mężnym lećie: Tobie práwica nálzá teraz łłuży *GórnTroas* 14.

a. *W funkcji rzeczownika* (1) :

W przeciwstawieniu: »młody ... mężny« (1): Kościoł krzełciański mleku y tłułtołci przyrownan. Mleku dla młodich ktorzy w kościele lekkã nauką bywaiã karmieni. A tłułtołci dla mężnych ktore karmi głęłbłza nauka. *WrółŻołł V8v.*

b. *Właściwy mężczyźnie (jako pozytywnie oceniana cecha wyglądu, urody)* (2) : Przyfzedł tedy námieniony pofél w białym Altambálie ołobã mężnã. *BielKron* 331v.

Wyrażenie: »mężna twarz« (1): Strenua facies, Mężna łpãniła twarz. *Mącz* 420c.

2. *Odważny w pojęciu wojskowym i cywilnym: dzielny, waleczny; wytrwały w znoszeniu cierpienia; jawnie i niezmiennie głoszący swe poglądy; także pełen innych cnót tradycyjnie uznawanych za cechujące mężczyznę: silny, uczciwy, sprawiedliwy, gotowy do ponoszenia ofiar na rzecz ojczyzny (przy rzeczownikach abstrakcyjnych: świadczący o tych cechach); fortis* *Mącz*, *Calag*, *Cn*; *viratus* *BartBydłg*,

*Cn; generosus, masculus, virilis Mącz, Cn; magnanimus Calag, Cn; acer, animosus, erectus, pugnaz, strenuus Mącz; animi ingentis, animi validus, magnarum virium, potens, robustus, viripotens Cn (557) : BartBydg 171; MiechGlab 53; RejRozpr K2v; Ale iżefz rzekł Perską ziemię w wielkości złotą obfitującą/ zołtrzyłeś śmyfły náfze á śprawiłeś nas przez tho mężnieyſze/ ábyfmy złotá wáfzego mogli doſtác *HistAl* C6, B8, D, E4v; Nie miey nád fię mężnieyſzych żony áni ſługi/ Być nie rofkázowali ieden iáko drugi. *BielKom* C5; Nápomínánie ku ſtáłości á ku mężnemu wytrwániu przy prawdzie wſłowie Bożym zoſtáwioney. *LubPs* G3 marg; *KochZuz* A2; że to przed oczymá páná ſwego pokázowali nád nieprzyiacielem iego/ co fie mężnemu narodowi godziło pokázowác *LeszczRzecz* A6; gdyż wſzytek Izráel wie/ iż óciec twoy y z ludem ſwoim ſá bárzo mężni ludzie *BibRadz* 2.Reg 17/10, 1.Reg 18/17, 1.Par 7/40, 12/21, 28, *Ps* 76/6; *OrzRozm* R; *BielKron* 58v marg, 106 marg, 116v, 255, 307v, 384, Kkkk4; *KochZg* A2v; Principia, Naypierwſza rotá zołnierska w którey nameźnieyſzy ſá zołnierze. *Mącz* 322c, 143c, 299c, 350c, 420c, 445c; O mężna Polska cnoto/ toć v ciebie nic podleyſzého nád ſmierć nie ieft. *OrzQuin* R2v; Królestwo ono Czeſkie mężné y známienité/ y Królá było ſtráciło/ y we krwi ſwéy domowéy pływáło *OrzQuin* Zv, R, R2v, R3v, R4; *GórnDworz* B8, O7, Z4v, Aa6v; *HistRzym* 45v; *RejZwierc* 145, [213], 241, 241v, 243; *BielSpr* 9v, 27v, 44; Wyzywał co męższych z wojska przeciwnego *KochMon* 19, 24; tedy káždy zwas wziáwſzy broń ſwą/ á co mężnieyſzy ludzie wynidźcie zmiáftá/ obráwſzy ſobie Hetmáná. *BudBib Iudith* 14/1, 2.Reg 13/28, 1.Par 12/8, 22/13, *Sap* 8/15, I 349b marg, *Is* 49/25; *MycPrz* I B; *BiałKaz* L2v; *StryjWjaz* A3, A3v, B2v, B3, B4v; Dziecię vrodziło fie nam á ſyn dan ieft nam/ [...] á imię iego názowá dziwny/ rádny/ Bog mężny/ Óciec wiekow/ Kſiążę pokoju *CzechRozm* 142; Ci pánowie wiedz poſzli z rodu ták mężnego/ Nád ktory iuz ná ſwiecie ſnadź nie máłz czułſzego. *PaprpPan* Dv; Iuz pogáńfkie páłſzczeki hárdzye pokrzykáły/ [...] Ale ie odegnáły wáfze ręce mężne *PaprpPan* V2v; Bo to o nim [o Goſławskim] rzec mogę że fie nie ſzánuie/ A iuz mu fie mężnieyſzy żaden nie náyduie *PaprpPan* Y4v, ktv, A2 [2 r.], A3v, B, B4 (100); *Cyrus* Perfki Krol [...] nie dopuſcił zołnierzom ſwoim rofkóſznych ſtołow: [...] przeto też z nich mężne woýlko miał. *ModrzBaz* 113v, 8, 14v, [16], 22, 51 (11); *ModrzBazBud* ¶5v; *SkarJedn* 186; *Oczko* 19; Chwalćie/ o Anyołowie mężni: chwalćie go *KochPs* 154, 112, 200; Iednák ie ku pożytkowi tu ſtoiących wſpomínánie przywieſć/ y mężne dzieie ich nie iáko wymálowác/ nie zániecham. *SkarŻyw* 206; y do tego czáfu wtym ſwiętym zakonie Dominikanow/ ieft dar ten oſobny [...]: iſz ſá miedzy nimi gorący y mężni kácerſtwá woioownicy *SkarŻyw* 374, A5v, 46, 58, 63 [2 r.], 101 (23); *StryjKron* 31, 36, 46, 59, 205 marg (10); Cze^{go} iáſny przykád [...] mamy/ w onym zacnym y mężnym Krolu Polſkim y Węgierſkim Ládiſłáwie *CzechEp* 13; *KochJez* A3v, A4v, B2v; *KochFr* 95, 122; *KochMuza* 27; Bo po Krowey [figurze ſzachowej] niemáłz mężnieyſzego. *KochSz* B; *KochWz* 135, 141 źp; *ReszPrz* 25; *WisznTr* 13; Nuż Mitrydáteſłowá żoná/ zaż nie byłá Doſć mężna/ co z ſwym mężem ná woynę ieżdżilá? *BielSjem* 8; *KochPam* 81; *KochPieś* 12, 45; *PudłFr* 58, 68; *GórnRozm* M2; *KochProp* 10, 12; *PaprpUp* H4; *GrochKal* 5; *Phil* C3, R; á za máło ſpráwił/ Gdy Hektorá mężného żywotá pozbáwił? *GórnTroas* 20, 4, 13, 14, 26, 27 (13); *GrabowSet* O4; *KochFrag* 16, 40; *OrzJan* 16, 39, 43, 63, 86 (8); áby [...] nie ſchodziło mi [...] ná miłości Bożey gorácej/ weſelu duchownym wſtáwicznym/ pokoju przyięmnym/ ćierpliwoſci mężney *LatHar* 35, 233, 339, 361, 461; *WujNT* *Hebr* 11/34, 1.Tim 1 arg; *WitoſłLut* A6v; *KlonKr* A, B3v, F2; *KmitaSpit* A4v, B; *PowodPr* 8; *SkarKaz**

120b; nie ciężko było Wizimirowi Książęciu Polkiemu/ z mężnymi y łaownymi przodkami náfzými [...] przez morze do Dániey pływać *VotSzl* B, Bv, C2v; *CiekPotr* 78; Człowiek by był namężnieyfzy/ nie ma łobie lekce ná łtronie poważác nayłifzego nieprzyaciela. *CzahTr* I3, B, I2v, I3v; *GosłCast* 42, 64, 67, 69; *SkarKazSej* 669a [2 r.], 686b; *SapEpit* A3, B [2 r.], Bv [2 r.], [B]2; *SzarzRyt* Cv, D3v [2 r.].

mężny do czego (1): A ktemu áby mężne łerce łwoie do męczeństwa pokazał *SkarŻyw* 189.

mężny przeciwko komu, przeciwko czemu (2): A ty też Święty Marćinie/ wielebny Bifkupie/ y mężny przeciwko kácerzom/ wiernych Ludzi Pátronie/ rácz nas dziś wípomnieć przed Pánem Bogiem. *OrzRozm* N; *OrzQuin* R2.

mężny na kogo [= przeciw komu] (1): Był potym ták ná czárty mężny/ ífz gdy go iákokolwiek gábáli/ wołał ná nie: Choćiefz łam *SkarŻyw* 572.

mężny na co (2): łzli piefzy y iezdni do rzeki Tybru vczyli łie pływać [...]. Przeto on *Horacius Cocles*, był ták mężny ná pływanie *BielSpr* 5; *SkarŻyw* 572.

mężny w czym [= pod względem czego] (4): Miey włtrzymanie ćirpliwość bądź chędogi mierny/ Stały mężny w łwych łprawach opátrzny y wierny. *BielKom* C5v; *Mącz* 2b; *GrzegŚm* 45; *CzahTr* Kv.

mężny w czym [= w jakiej sytuacji] (9): Owa ták wiedz Goreccy choć to nie oyczycy/ Wđzy ich káždy w potrzebie zálwze mężne liczy. *PaprPan* Bb3, H3v, Rv, V v, Aa2, Cc3v; *SkarŻyw* A3v, 484; *PowodPr* 73.

W połączeniach szeregowych (38): *PatKaz III* 122; *BielKom* C5v; *LeszczRzecz* A2v; *BielKron* 324; *Generosa et mascula indoles*, Czifte/ Smiále/ á mężne przirodzenie. *Mącz* 210c, 134d, 210c, 330a, 420c, 498c; *OrzQuin* G2, O2v, R; *GórnDworz* M7v, Gg4, Kk5v; *GrzegŚm* 30; *PaprPan* L2, Q4v, R2, R3v; temu/ nierozumiem záprawdę/ coby łię iuż mogło zdác potrzebnego ku vcźciwemu/ zacnemu/ mężnemu á powážnemu ná świećie żyćiu. *ModrzBaz* 14v, [41], 114v; *Calag* 67a; *SkarŻyw* 164, 187; *MWilkhist* E2v; *StryjKron* 467; *CzechEp* 205; *OrzJan* 43; day mi łerce czuyne i ołtrozne áby go żadna łwiecka dworność od ćiebie nie odtráćila. Day wípániále/ áby go żadna žánda nieprzyłtoyna do źiemie nie łciągnęła. Day łzczere/ áby go żadna przewrotność nie nákrzywila. Day mężne/ áby go żadna boleść y trołká nie zwyciężyła. Day wolne/ áby go żadna złośliwa y gwałtowna chęć y miłość nie włowila. *LatHar* 23; *WujNT* Zzzzz4v; *SkarKaz*)(3; *CzahTr* A3v, F4v; *SkarKazSej* 667a, 698b.

W przeciwstawieniach: »mężny ... słaby (2), mdły a niepotężny, niedołączny, niewieści« (5): *Effoemino*, *Zniewieściam* to yełt z meźnego czinię niewieście/ to yełt/ *Niełmiále/ Mdłe/ Miękkie*. *Mącz* 133a; O nie zwyciężona ćierzpliwości/ w Chryłtušie Pánie náfzym/ ktora ták mdłą á nie potężną płęc pánieńłką mężną czyni *SkarŻyw* 21, 325; Zá muremći Mołkwićin iákokolwiek mężny/ Ale kiedy przydźie wręcz/ iuż ták niedołączny. *KochJez* Bv; A to nadźiwnieyfza/ że człowiek ná ten czas zda łię łobie namędrzym/ kiedy náłprofnieyfzy: zda łię łobie namężnieyfzym/ kiedy náłłábzy *KochPij* C2v.

W porównaniach (12): Mężne u ćiebie serdce jako topor *KochMon* 21; Meźnieyfze niżli Orły miedzy tymi naydzye *PaprPan* P2v, C2, H3v, Mv, M4, R2v (9). Cf »mężny jako łew«, »mężny jako i wilk«.

W charakterystycznych połączeniach: mężny(-a, -e) anjoł, białagłowa (2), bitwa (3), Bog (3), bohater (2), boj, bojownik, cesarz (3), ćierpliwość (2), cnota, dziad, dzieje, filozof, głos, gniazdo, gniew, gromiciel,

hetman (7), huf, kanclerz, kozak (2), krol (10), krolestwo (2), książę (4), lud(zie) (czł(owi)ek) (52), matka, mąż (9), miłość, myśl, niewiasta, ochota, ociec (2), odpor, odpowiedź, orszak, osoba (2), pacholek (4), pan (6), pani (3), poganin, poseł (2), pot(y)kanie (2), prawica (2), przodek (3), przyrodzenie, rajtar, ręka (3), (na)rod (5), rycerz (rycerstwo) (14), rzecz, sędziak, słowo, sprawa [= władza], starzec, syn (4), szlachta, tyran, umysł, usarz, wdowa, wodz, wojownik (2), wojsko (4), wolność, wyswobodzenie, wytrwanie, złość, znoszenie, żołnierz (9), życie; mężny w bitwie, w boju, w krzyżu, w polu, w potrzebie (5), w ręku, w sprawie, w wierze, w wojnie; na wojnie mężny (4); określa n-pers (92).

Przysłowie: ale podobno mężnieyfy káždy bywa ná chlebie niżli ná foli *BielKron* 215.

Wyrażenia: »mężne dokazowanie« (1): Turecki Cefarz Soliman [...] pod Gunšzem Miáfteczkiem trzynalcie szturmow ítrácił/ zá mężnym dokázowánim Mikołáiá Iurifchicá Węgrzyná *StryjKron* 757.

»mężna dzielność« (4): *ModrzBazStryj* ¶2v; Támże zárázem widząc Giliná y Trabuffá Xiążąt dziedzicznych być náfládowncow mężnych Oycowfkich y Dziadowfkich dzielności/ Litwá Giliginá ítárfzego ná Wielkie Xięstwo Litewkie/ á Zmodź Trabuffá młodźzego ná Zmodźkie Xięstwo wybrali *StryjKron* 350, 16, 507.

»mężny jako lew« (1): By był mężny iáko Lew będye z niego záiąc. *PapriPan* I3.

»mężny lud« = *prawdopodobnie ludzie zdolni do noszenia broni* (3): Proporce/ tarcze/ drzewá wáfkie fwieciły/ Ze wízech ítron mężnym ludem/ polá nápełniły. *StryjWjaz* B; *PapriPan* Cc3; *ZawJeft* 15.

»ludzie mężni« = *prawdopodobnie zdolni do noszenia broni; vir(es) fortites a. potentes PolAnt* [szyk 5 : 2] (7): *BibRadz* 1. *Reg* 31/12, 2. *Par* 13/3, *Iudith* 14/1; nieraz ci fie też y Skánderebeg potknął/ y ludzi mężnych wtrácił niemáło *BielKron* 256v, 247v; *MycPrz* II B3v; *CzahTr* F4.

»mężne rycerstwo [= dzielność« (1): Aczkolwyek przodkowie W. M. wielkimy cznotamy mężnim riczerftwem / y flachetnimy vczinki dom fwoy wílfoki y riczerfki rodzaj oflachczili [...]: daleko niemneyfze [!] á niepodleyfze W. M. pamiátki potomkom fwym [...] zoftawy *SeklKat* A2v.

»mężne serce« [w tym: mężnym sercem (9)] = *animus erectus Mącz; bonus animus Vulg; magnus a. fortis animus Modrz* [szyk 17 : 13] (30): *BibRadz* 2. *Reg* 13/28; *BielKron* 307v, 417v; *Mącz* 350c; *GrzegŚm* 30; *KochMon* 21; *BudBib* 2. *Mach* 7/20; *PapriPan* Dd4v; *ModrzBaz* 7, 57v; *SkarJedn* 187; *KochPs* 25; Y lkoro mu ono mieyfce vkazał P. Bog mężnem á wielkim sercem związawfzy fyná/ y ná drwá go włożywfy/ podniósł noź/ ábo miecz ná zábićie iego. *SkarŻyw* 286, 180, 189, 206, 317 *marg*, 325, 491, 501; *StryjKron* 667; *GórnTroas* 43, 74; *OrzJan* 43; *LatHar* 23; *SiebRozmyśl* K3; Czáfemci w Kmiotku cnoty przyftoynieyfze Znaydzie, niz w Pánu, y ferce mężnieyfze. *KlonKr* B3, Ev; nie boy fię ferce mężne *SkarKaz* 519b; *SzarzRyt* C3.

»mężna siła« (6): *PapriPan* A3v, C3v, X, Y3v, Hh3v; Hey w kim mężna sílá/ Brácia mili rátuycie *StryjKron* 732.

»mężne sprawy, uczynki, posługi, postęпки« = *benefactus, fortes factus Modrz* (2 : 2 : 1 : 1): gdzieby [...] drugim przykładem do záługowánia Rzeczypořpolitey/ y do mężnych vczynkow/ byli. *ModrzBaz* 119, 51v; *SkarŻyw* A5v; *SarnStat* 74; *KlonKr wstęp* A2v; Padł krwawy/ geftemi przywálon ítrzáłami/ Godny Syn oyczyzny mężnymi ípráwami. *SzarzRyt* C2v.

»mężna stałość« (1): Ktorzy mężney stałości cności nie dufaią/ Moskiewskiego zá Krola tácy wziąć nie śmieią *WierKróc* Bv.

»mężna śmiałość« (1): Weźmiy ná się przodków swych mężną śmiałość onę/ A rátoy z rąk Pogánńkich Krześcijánńką ftronę. *CzahTr* F4v.

»mężna śmierć« [szyk 2 : 2] (4): Y ták śmiercią mężną y dowcipem wielkim czyfłość swoię okupiła *SkarŻyw* 162, 355, 374; *StryjKron* 340.

»mężny jako i wilk« (1): Tátárzyn z głodu mężny iáko y wilk/ ktory Choć pfy widzi/ oślepy się drze między obory. *KmitaSpit* A3.

Szeregi: »mężny ani bezpieczny« (1): Metelus on Rzymłki pan chociaż był waleczny/ Iednąk nie był ták mężny ani ták bezpieczny. *PaprPan* Z4v.

»bitny, mężny« (1): Książę Másławá z iego Másowśány, Poraził dwákroć bitne mężne Pány. *KlonKr* C2v.

»czerstwy i mężny« (1): áczci sie y z oftátecznych gránic źemie/ iáko much y pśczoł/ wielkie mnoftwo żołnierzow czerstwych y mężnych názbiera. *CzechRozm* 254v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężny a ćwiczony« (1): Pány wyrzawfy były bárzo rády iż iuż z ich narodu powftaią mężne á ćwiczone białe głowy. *BielKron* 320v.

»mężny i dzielny« (4): *GórnDworz* Z2; Nie mieni nam to gniazdo co dáley mężnieyśze/ Y ná wśytki cne íprawy iuż mi wierz dzyelnieyśze *PaprPan* P; *SkarŻyw* A3v; *SarnStat* 74. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mocny i (a) mężny« (2): *SkarŻyw* 206; Tá mocné Bohátyry/ y mężné przemogła. *GosłCast* 34. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»możny i mężny« [szyk 3 : 2] (5): Támże przyiął náukę iego y przytowárzyzył sie do niego Homár człowiek możny y mężny *RejAp* 82; *PaprPan* L4, S, X; *PaprUp* C2v.

»mężny, (i, a zwłaszcza) potężny« [szyk 2 : 1] (3): Tátárom y Wołochom też sie ten znác dawał/ Acz sie y sam potężne y mężne poznawał. *PaprPan* Ee2; *KmitaSpit* A4v; *KlonWor* 7. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»mężny, (a) przeważny« [szyk 1 : 1] (2): *BielKron* 54v; Siła tych mężczyzn naydzie/ ktorzy sie nie boią/ ani mąk żadnych/ ani śmierci/ á przedsię niemamy ich zá mężne/ zá przeważne/ bo to czynią oślepy *GórnDworz* X8v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężny i serca wielkiego (a. zapalczywego, a. czystego)« = *fortis et amarus animo PolAnt*; *fortis et a. ac magnanimus Modrz* (4): *BibRadz* 2.Reg 17/8; Vir fortis ad pericula, Mężny á cziftego fercá páchołek. *Mącz* 134d; *ModrzBaz* 68, 80v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężny i sierzity« (1): y począł powiedác iáko wiele głów zábił: iáko iest mężny/ y sierzity *GórnDworz* I7v.

»mężny, (i) sprawny« [szyk 2 : 2] (4): *BielKron* 444; Zlecaią wam dziś vrząd oycowłki w Podolu/ Iż was íprawy y mężne obaczono w polu. *PaprPan* V v, Iv; *CzahTr* G4v.

»srogi, (i) mężny« [szyk 2 : 1] (3): Wśákże íroźfy mężnieyśzy iuż on [*Kazimirz Wielki*] był pogánom *PaprPan* Ee2, O2v; *GórnTroas* 52. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężny i stały« [szyk 1 : 1] (2): Bądźcie łałymi y meźnymi [confortamini et roboremini [!]]/ á nie boyćie łań ani łań łańkayćie Krolá Alfryryfkiego *BibRadz 2.Par 32/7; CzechRozm 240. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]*.

»stateczny a (i) mężny« [szyk 2 : 1] (3): *GrzegŚm 45; matká była w podziw/ á godná sławney pámiátki/ ktora iednego y tegołz dnia pátrzáła ná śmierć fiedmi łynow łwoich/ znołząc to łtatecznym á meźnym sercem [bono animo Vulg] BudBib 2.Mach 7/20; WujNT 714. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]*.

»śmiały (a. śmiałości lwiej), (i) mężny« = *robustus et audax Miech* [szyk 4 : 2] (6): *MiechGlab 64; Tedy y namęźnieyłzy/ y ktorzy [!] iest łmiáłości lwiey [vir fortis, cuius cor est sicut cor leonis] záthrfózy łań *BibRadz 2.Reg 17/10; Mącz 10b, 498c; PaprPan Dd4; KlonKr wstęp A3. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.]**.

»mężny, (i, a) waleczny« [szyk 5 : 1] (6) Z łynow Symeon ludzi meźnych [!] walecznych [*fortes viribus ad pugnam*] łiedm tyłiecy y łto. *BibRadz 1.Par 12/25; RejZwierc 185v; PaprPan Dd4, Ee2; WerGość 238; PaprUp A4v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]*.

»mężny i zbrojny« (2): *Mącz 463c; oładź meźnemi y zbroynemi ludźmi thwoy práwy rog przeciw nieprzyaciółkiemu lewemu *BielSpr 36.**

Iron. (4):

mężny na co (1): ále y owłzem iefzcze łań drudzy ztego przechwałáią/ że łań meźni ná łpełnienie y ná dośiedzenie áż do białego dnia. *WerGość 211.*

mężny ku czemu (1): Biádá tym ktorzy mocni łań ku piciu winá/ á meźowie meźni ku nálewaniu picia? *RejPosWstaw 44.*

Szereg: »mężny i waleczny« (2): Y nikt nie bywa rozumány zá walecznego/ poki nie będzie pijánicą. Bo im ktorzy więcej łoczą/ bywáią meźnieyłzemi y walecznieyłzemi rozumáni. *PowodPr 73, 73.*

W przen (2) : Kłopot ten łwóy/ ia złecam Bogu pod obronę/ Z którego ma niewinność doś meźną załłonę. *GosłCast 74.*

W połączeniu szeregowym (1): Ná które to Bábilónczyki/ my ná łwéy wiezy wyłokiéy/ mocnéy/ y meźnéy/ y wiecznéy łtoiąc/ możemy vrągáiąc łye im buduiącym [...] z wielkim Tryumffem przyśpiéwowác *OrzQuin L4.*

Przen (1) :

a) O języku (1) :

Szereg: »powaźny i meźny« (1): HISZPANSKI ięzyk iáko iest od Włofkiégo różnieyłzy, z Włofkiégo przedsię y z Łácińfkiégo: ták záś iest powaźnieyłzy y meźnieyłzy niż Włofki *JanNKar C4v.*

b) [O smaku: ktora [jagoda winna] iest łubtelnieyłza wodnieyłza/ łmáku też meźnieyłzego *Cresc 1571 333 (Linde).*]

a. W funkcji rzeczownika; czasem w stopniu równym znaczy: rycerz (44) : *BibRadz 2.Reg 23/22; BudBib Soph 1/14; Naydzyełz tám y meźnego naydzyełz y práwnego *PaprPan I3; Perfeus Mácedońfki chociaź walczył z Włochy/ Iuźby łie go ten náłz Ian nie łańkał by trochy. Bo tych czáłow meźnieyłzym nie da łie vpłółzyć *PaprPan X4; Niech mu namęźnieyłzego tu ná plác przywiódá/ Iuź ia***

zá niego ręczę iże go pochodzi *PaprpPan* X4v, ktv, Bv, C4v, G, M3 (19); *SkarŻyw* 396, 545; *KochMuza* 27; *GórnTroas* 50; *CzahTr* Bv, F3v; Ktore ták długo będą pámiętliwe/ Iák mądrym w rádźie/ ták męźnym we zbroiey Dokąd dzielności poruczone twoiey Szerokie potrwa Podole *SzarzRyt* C4v.

W połączeniach szeregowych (2): Bo poznafz wnet gniewliwego/ poznafz dobrotliwego/ poznafz fkapęgo/ tákże márnítrátneho/ poznafz fmeźnego/ poznafz welołego/ poznafz męźnego/ poznafz boiázliwego/ á tákże y od inych przypadkow przyrodzenia kázdego. *RejZwierc* 19v, 188v.

W przeciwstawieniach: »męźny ... bojaźliwy (a. bojaźny) (3), nikczemny (2), leniwy, nieśmiały, słaby, smard, uporny, zniewieścíały« (11): *BierEz* L; Iuxta boni ac mali strenui et imbelles, Ták dobrzi yáko zli/ ták męźny yáko y boyázni. *Mącz* 179d; kiedyby nie były krzywdy/ niebyło by ná fwiecie fprawiedliwości: áni by było męźnych/ by nie byli niefmieli *GórnDworz* H8; *RejZwierc* 19v; Stárał fie o to pilnie áby zbierał fkarby/ A te y z namęźnieyfzych wnet poczynią fmarďy *PaprpPan* K3v; do męźnego ie potykánia nápominał: cześć á zaplátę męźnym/ á nikczemnym karánie y fromotę obiecuiąc *ModrzBaz* 115v, 13v, 82v; *StryjKron* 732; *OrzJan* 44; *KmitaSpit* B4v.

Szereg: »męźny i niemęźny« (1): Ono niewiem iefli wádźi dobrym obyczáiom/ że pofpolicie fáncuchy złote nofzą męźni y niemęźni [*fortes iuxta et ignavi*] *ModrzBaz* 51.

a. *W funkcji n-pers* (3) :

W połączeniach szeregowych (3): A miłofierny towarzifz mój powiędął [!] mi/ iże iakoś do dworu przijął/ anis iednego fłowa s nimj przerzékł: a takież z Sprawiedliwym^m/ Miernym^m/ Czny^m/ ij Męźnym^m *ForCnR* C2v, A4, C2.

b. *W tytulaturze urzędowej określenie szlachcica* (10) : Przy czym byli [...] Wielmoźni y męźni Męźowie [*Praesentibus ... magnificis validisque viris JanStat* 1024]/ Kryftyn z Ołtrowá Káfztelan Krákwofki/ Sędziwóy z Ołtrorogá *SarnStat* 957; My vczćiwęgo w Pánu Kryftušie Oycá Kśiędzá Fráncifzká Bifkupá Alfperfkięgo/ y vczćiwę y naboźné Wolffá Sauľchem Komendorá w Ołtrorode/ y męźného Ianá Sayfflen zá tákowé iednaczy [...] wybięramy *SarnStat* 1072, 991, 1106, 1120.

W połączeniach szeregowych (5): Vmocnilifmy ten Priwiley wárunkiem pieczęci nálfzych/ Będących przytym y zezwalájących Pánach/ etc. Nawielebnieyfzych w Chriftušie Oycach/ Mikołáiu Gnieźnięfkim Arcibifkupie/ Wociechu Krákwofkim/ Ianie Wládiľawfkim [...] Bifkupach. Y przy bytności wielmoźnych/ męźnych/ y rycerfkich Meźow/ Criftiná Krákwofkiego/ etc/ etc. *StryjKron* 542; *SarnStat* 900, 905, 958, 996.

c. *O zwierzętach* (13) : ORzeł miedzy ptaki iefł namęźnieyfzi y nafwiebodnieyfzy. *FalZioł* IV 17a; *PaprpPan* ktv, A2v, C4v, Gv, G4v, Hh2; Ryby po górach wyfokich pływáły/ Gdźie ledwé przedtym piórá donafzáły Męźnéy orlice/ gdy do miłych dzieci Z obłowem leci. *KochPieś* 32; *KmitaSpit* B4. [Cf wyżej *W porównaniach PaprpPan* P2v; »męźny jako lew«; »męźny jako i wilk«; »śmiały i męźny« *BibRadz* 2.Reg 17/10].

W połączeniu szeregowym (1): abowiem [lew] nad infze zwierzęta iefł namęźnieyfzy/ moczny/ wspaniły/ fczłodry y fwiebodny *FalZioł* IV 11b.

W przeciwstawieniu: »łękliwy ... męźny« (1): łękliwych Męźna Orlicá gołębi nie rodźi *SzarzRyt* B4v.

W charakterystycznych połączeniach: męźny(-a, -e) jastrzqb, lew (4), orlica (2), orzeł, struś, zwirzę.

Wyrażenie: »jako mężny lew« (2): Broniąc wżytkich Krześcian iáko mężni Lwowie/ Owa máło nie wżytko tám z nich Hektorowie. *PaprPan* B3, Cc2v.

d. *O kobiecie posiadającej cechy męskie; virago Calep, Cn s.v. niewiasta mężna (1) : Virago – Niewiafta mezna. Calep 1127a.*

e. *Dotyczący działań wojennych (1) : Dałci wżytki fortele mężne ná pogány PaprPan B.*

*** *Bez wystarczającego kontekstu (2) : Virilis, Menlich Mężny Murm 47; Mymer¹ 23v.*

Synonimy: 2. bitny, dzielny, przeważny, rycerski, sprawny, śmiały, waleczny, wojenny.

Cf MĘSKI, MĘŻCZYŃSKI, MĘŻCZYŻNI, MĘŻOW, NIEMĘŻNY

MM